

Från Projekt Linné till Rödlistan 2005

Örjan Nilsson ger oss här den historiska bakgrunden till dagens omfattande arbete med vår svenska rödlista. Allt startade under betydligt blygsammare former med ett upprop 1972.

TEXT OCH FOTO: ÖRJAN NILSSON

Som en startpunkt för Projekt Linné kan man betrakta en notis i SBT där jag försökte klargöra motiven för projektet och hur det var tänkt att genomföras (Nilsson 1972).

Stöd för idén hade jag fått från institutionen för systematisk botanik vid Uppsala universitet med dess dåvarande prefekt Olle Hedberg samt från Naturhistoriska Riksmuseet och dess botaniska avdelnings chef, Bertil Nordenstam. Ekonomiskt stöd erhöles från svenska Världsnaturfonden (WWF) som också gav projektet dess namn. För WWF var det det första projektet med en botanisk inriktning. Senare erhöles även ekonomisk hjälp från Naturvårdsverket som gav mig möjlighet att anställa en assistent, Lars-Åke Gustafsson, som avlastade mig mycket arbete, inte minst med att hålla kontakterna i det nätverk av botaniskt intresserade som notisens upprop resulterat i, liksom i arbetet med rapporterna.

Under planeringen av projektet hade jag snart insett att det behövdes omfattande hjälp med såväl förnyade inventeringar som arkivhållning och analys av inkommet material, för att inte tala om att söka nya kontakter och att hålla dessa vid liv. Mina erfarenheter av de aktuella floraförändringarna var geografiskt begränsade och ofullständiga och behövde vidgas och ges mera konkreta former. Deras orsaker var det också i högsta grad angeläget att skapa klarhet i, liksom att söka föreslå någon form av skyddsåtgärder så att de negativa trenderna för floran skulle kunna brytas. De då mest brukade skyddsformerna hade ofta sina brister.

Orsakerna till initiativet var flera, främst kan nämnas egna och andras erfarenheter under inventeringsarbeten för den kommande Skåne-

Hällebräcka *Saxifraga osloënsis* är en skandinavisk endem som förekommer i ett bälte från Roslagskusten i öster till Oslofjordsområdet i väster. Den växer på hållar i åkrar och hagar. Den är ettårig och höstgroende och växlar i sina förekomster från år till år. Även i områden där den är rikligt förekommande har den numera visat vikande tendenser, orsakerna är inte fullt ut klarlagda. Arten behandlades inte av Projekt Linné. I Rödlistan betecknas den som missgynnad (NT).

Kärnrocka *Tephrosia palustris*. En ofta kraftig och högvuxen ört, som är ettårig. Fram till sekelskiftet 1900 var den inte ovanlig i delar av Skåne och hade spridda förekomster i några andra sydsvenska landskap. Mest växte den på de blottlagda fuktiga marker som uppstod i samband med sjösänkningar och andra dräneringsföretag. Sedan dessa upphört har arten fortgående minskat och har nu endast ett livskraftigt bestånd vid Levasjön i Skåne. Arten betecknades som utdöende av Projekt Linné och ses nu i Rödlistan som akut hotad (CR). Den övervakas av floraväktare.

floran (Weimarck 1963). Resultatet av sökandet efter arter på äldre uppgivna lokaler hade inte sällan varit resultatlösa. Samma erfarenhet hade jag från återbesök i min ungdoms botaniska jaktmarker i Västergötland. Och floraintresserade vänner vittnade om liknande erfarenheter. Ganska snart insåg jag att många av försvinnandena hade sin grund i förändringar inom de areella näringarna, som i sin tur ofta hade ekonomiska grunder. Jag hade även tagit del av åtskilliga litteraturuppgifter från andra länder, där kanske resultaten från Belgien föreföll mest alarmerande. Tio procent av landets ursprungliga arter hade försvunnit de senaste hundra åren.

Med utgångspunkt i egna och andras erfarenheter upprättades en preliminär lista över hotade arter. Den kom att omfatta cirka 300 arter. Listan kunde inte betraktas som en svensk rikslista eftersom den även kom att innehålla några regionalt hotade arter, till exempel sådana som hade svaga förekomster i Sydsvrige men kunde vara mera allmänna norrut. Påfallande var att listan kom att omfatta ett avsevärt antal arter från öppna landskapstyper, även några ogräs. Listan omfattade enbart kärlväxter och flera av de kritiska apomiktiska släktena blev ofullständigt representerade. Denna lista sändes ut till inventerarna liksom senare, efter önskemål, land-

skapsvisa listor där för det aktuella landskapet hotade arter togs upp. En kontinuerlig kontakt med inventerarna var i högsta grad angelägen.

Projektet fick ett gott medialt mottagande, såväl nationellt som internationellt, vilket var synnerligen värdefullt inte minst för att locka nya medverkande. Lars-Åke Gustafsson hade visat på hur projektets inventeringar lockat medarbetare och hur dessa var spridda över landet (Gustafsson 1976). Såväl amatörer som professionella deltog, huvudsakligen helt ideellt.

Efterhand som uppgifter lämnades till projektet sammanställdes dessa till rapporter som publicerades i SBT med början 1976, under rubriken Projekt Linné rapporterar (Nilsson & Gustafsson 1976). Rapporterna gavs en enhetlig form med återkommande rubriker. Bland dessa kan nämnas: förekomst i Sverige, där det undveks att ge alltför exakta lokaler, uppgiftslämnare, nuvarande skydd och dettas värde, förslag till vårdåtgärder samt behovet av ytterligare undersökningar. Vi försökte även att placera in arten i en hotkategori med utgångspunkt i Internationella naturvårdsunionens (IUCN) motsvarande kriterier, men med smärre anpassningar till svenska förhållanden. De första rapporterna kom att behandla huvudsakligen mycket ovanliga eller redan försvunna arter,

om vilka vi ganska snabbt kunnat få in upplysningar. Fortlöpande lämnades sedan rapporter fram till 1982 (Nilsson m.fl. 1982). Lars-Åke Gustafsson och jag stod för sammanställningen av huvudparten av rapporterna, varav flera också kunde ses som ett slags faktablad grundade på de för oss då kända kunskaperna. En slutrapport lämnades 1985 vari ingick en förteckning över de fram till 1982 rapporterade 143 arterna, jämte supplementkommentarer och hur fortsättningen av projektet var tänkt (Nilsson & Gustafsson 1985).

Nästan parallellt med projekt Linné hade ett arbete startats av Skogsstyrelsen (senare vid nuvarande SLU), "Floravård i skogsbruket", som publicerade värdefulla och mycket använda handböcker med art- och biotopbevarande som viktiga tema. Huvudansvarig och författare till den allmänna delen var Torleif Ingelög (Ingelög 1981) som även medverkade i den efterföljande artdelen tillsammans med Göran Thor och Lena Gustafsson (Ingelög m.fl. 1984)

Under början av 1980-talet hade Torleif och jag vid flera tillfällen diskuterat en samverkan mellan de båda projekten. Vi ville på så sätt effektivisera arbetet och undvika dubbelarbeten samt öka de administrativa resurserna och ge projekten en stabilare ekonomisk grund. Dessa idéer mottogs väl av våra finansörer liksom av SLU dit ledningen för de sammanslagna arbe-

varandeprojekten skulle förläggas enligt planerna. Inom Nordiska ministerrådet hade beslut fattats om en kartläggning av hotade naturtyper och djur- och växtarter genom arbetande kommittéer. Presentationen gavs i en publikation 1978 (Anonym 1978). Av denna framgick att det fanns starka skäl att samverka i arbetet med såväl djur som växter eftersom hotbilderna ofta sammanföll. En följd blev att det nya projektet kom att omfatta flera organismgrupper.

I en artikel 1985 framlade Göran Thor och Torleif Ingelög ett förslag om hur det nya projektet skulle organiseras för florans del (Thor & Ingelög 1985). Avsikten var att arbeta inom ett antal floravårdskommittéer, en för kärlväxter, en för mossor, en för lavar och en för svampar. Meningen var att kommittéerna skulle utarbeta ett slags rikslistor, det vill säga de skulle ta upp alla i hela Sverige hotade arter inom respektive grupp. Detta avvek från hur Projekt Linné arbetat med även lokalt hotade arter, men detta skulle kompenseras genom upprättandet av regionala listor. Arterna skulle vidare inplaceras i ett antal hotkategorier, som nu blev avsevärt flera och bättre definierade. Denna organisationsform accepterades och blev grunden för "Databanken för hotade arter", som det nya projektet fick som gemensamhetsnamn 1984, senare förenklat till "ArtDatabanken". Den förlades som en egen enhet till SLU. En inledande uppgift blev att

Gotlandsranunkel *Ranunculus ophioglossifolius*. Denna ettåriga ranunkel växer på åtminstone tidvis blöta, vanligen vegetationsfattiga lokaler. Den är liten och oansenlig och lätt att förbise och växlar dessutom i antal mellan säsongerna. I Skandinavien växer den enbart på Gotland där den numera är inskränkt till två lokaler på östra sidan av ön. Av Projekt Linné betraktades den som utdöende medan den i Rödlistan hamnar i kategorin akut hotad (CR).

komplettera "Floravård i skogsbruket. Art del" med en motsvarande publikation, "Floravård i jordbrukslandskapet. Skyddsvärda växter" 1993 (Ingelög m.fl. 1993).

Under åren från starten av Projekt Linné till ArtDatabankens tillkomst hade åtskilligt inträffat som jag anser värt att beröra. Ett antal landskapsfloreprojekt drog igång, landet blev efterhand heltäckt. Dessa projekt ökade påtagligt det fältbotaniska intresset, samtidigt som de introducerade nya inventeringsmetoder vilket tillsammans innebar att underlaget för bedömningen av de olika arternas status blev både säkrare och mera täckande. Informationsteknikens utveckling medförde att allt flera fick tillgång till nyheter och på ett nytt sätt kunde hantera sina inventeringsresultat. ArtDatabankens databas fick snabbt tillgång till resultaten vilka kunde lagras i stora mängder och lätt kunde föras vidare till publikationer med till exempel utbredningskartor. En viktig intention för ArtDatabanken är att söka samla in uppgifter från alla lokaler för samtliga hotade arter i Sverige.

Viktigt för ArtDatabanken har varit att stödja nätverket "Floraväktarna". Dessa är regionalt organiserade med avsikten att följa den lokala utvecklingen hos hotade arter genom regelbundna besök på deras lokaler och rapportera vidare om hur populationerna utvecklas. Samtidigt erhålls information om hur eventuellt vidtagna skyddsåtgärder fungerar och kan lämnas förslag till förbättringar.

Floravårdskommittén för kärlväxter har sedan starten haft ett växlande antal ledamöter, för närvarande åtta, med Mora Aronsson som sekreterare och föredragande, själv har jag kunnat följa verksamheten sedan starten. Omfattande arbetsuppgifter för kommittén har varit författandet av artfaktablad, genomgångar och revideringar av listorna över hotade arter liksom revideringar förorsakade av nya definitioner av hotkategorierna och dessas omfattning, tillförandet av nya apomiktgrupper, liksom förhållandet till under senare tid inkomna arter. Särskilda diskussioner har förts rörande arter med omfattande vegetativ spridning och hur i det fallet individbegreppet skall uppfattas.

Den första "Rödlistan" utkom 1985 och betecknades som preliminär och omfattade cirka 400 taxa (Floravårdskommittén för kärlväxter 1985). Tio år senare presenterades en ny rödlista där Mora Aronsson ansvarade för kärlväxtavsnittet som omfattade 445 taxa (Aronsson m.fl. 1995). En kraftigt genomarbetad, reviderad och utvidgad rödlista publicerades 2000 (Gärdenfors 2000a). Den kom att omfatta 505 kärlväxttaxa, de apomiktiska hökfibblorna och majsmörblommorna togs inte med eftersom kunskapsläget för dem bedömdes osäkert. Vidare hade en omfattande revidering gjorts av listans hotkategorier efter IUCN:s samma höst antagna nya kriterier, som kommittén informerats om (Gärdenfors 2000b). Inför denna revidering gjorde Anders Bertilsson en omfattande och nödvändig genomgång och bedömning av alla taxa för kommitténs räkning. År 1999 publicerades artfakta om de rödlistade kärlväxterna i två volymer, där kommittén jämte flera andra med speciella kunskaper gjort en omfattande författarinsats (Aronsson 1999). I artfaktabladen ges beskrivningar av växten, dess utbredning och status (även åskådliggjorda med kartor), ekologi, eventuella hot och förslag till skyddsåtgärder och avslutningsvis en litteraturförteckning. Genom dessa artfaktablad ges för varje art en kunskapsöversikt som är en viktig del av ArtDatabankens arbete med att vidga kunskaperna om Sveriges hotade arter och förutskattningarna för deras fortlevnad i vårt land.

I år har det så blivit dags för en ny rödlista. Ansvar för den har även denna gång legat på Ulf Gärdenfors (Gärdenfors 2005). Nya kriterier från IUCN för de hotade arterna har beaktats. För genomgången av det material kärlväxtkommittén har haft att ansvara för har en grundlig genomgång art för art gjorts under Anders Bertilssons ledning och med Mora Aronsson som ansvarig för vårt slutliga ställningstagande. Listan kom att omfatta 485 taxa vilket är en minskning med tjugo från listan år 2000. Främsta orsaken till detta är att arter inkomna efter 1800 inte beaktats, mot att den tidigare gränsen gick vid 1900. En följd av detta blev bland annat att många etablerade park- och vallfrö-

inkomlingar måste utgå, å andra sidan utökades antalet apomikter. Även hänsynen till den totala utbredningsbilden i Sverige för varje art har spelat en roll.

Givetvis hade det varit intressant att kunna bedöma vad som hänt med de hotade arterna i Sverige under de dryga trettio åren mellan projekt Linnés hotlista och årets rödlista. Vad gäller de arter som tagits upp finns stora likheter men även avvikelser. Några av olikheterna har berörts ovan, inte minst finns betydande skillnader i kriterierna för hur hoten skall bedömas, utökade floristiska kunskaper och synen på de apomiktiska släktena. Detta tillsammans gör att jämförelserna kommer att halta men den är trots allt möjlig att genomföra för kärlväxterna. Ett stort värde ligger i att få en insikt i hur verksamheterna bidragit till artbevarandet i vårt land. Hur har vi lyckats?

Vi närmar oss nu trehundraårsdagen av Linnés födelse. Jag är övertygad om att han med tillfredsställelse skulle ha betraktat det bevarandearbete som utförts inom olika projekt och av många entusiaster för att söka vidmakthålla den svenska floran som han beskrev den och lärde oss att tycka om.

Citerad litteratur

- Anonym 1978. Hotade djur och växter i Norden. – Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet, Stockholm.
- Aronsson, M., Hallingbäck, T. & Mattsson, J.-E. (red.) 1995. Rödlistade växter i Sverige 1995. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Aronsson, M. (red.) 1999. Rödlistade kärlväxter i Sverige – Artfakta. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Floravårdskommittén för kärlväxter 1985. Preliminär lista över hotade kärlväxter i Sverige. – Svensk Bot. Tidskr. 79: 362–366.
- Gustafsson, L.-Å. 1976. Projekt Linné samlar landets botanister till en kraftinsats. – Fauna och Flora 1976: 189–201.
- Gärdenfors, U. (red.) 2000. Rödlistade arter i Sverige 2000. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Gärdenfors, U. 2000. Hur rödlistas arter? Manual och riktlinjer. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Gärdenfors, U. (red.) 2005. Rödlistade arter i Sverige 2005. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Ingelög, T. 1981. Floravård i skogsbruket. Del. 1. Allmän del. – Skogsstyrelsen, Jönköping.

- Ingelög, T., Thor, G. & Gustafsson, L. (red.) 1984. Floravård i skogsbruket. Del 2. Artdel. – Skogsstyrelsen, Jönköping.
- Ingelög, T., Thor, G., Hallingbäck, T., Andersson, R. & Aronsson, M. 1993. Floravård i jordbrukslandskapet. Skyddsvärda växter. – Databanken för hotade arter, SLU, Uppsala.
- Nilsson, Ö. 1972. Bevarandet av utrotningshotade svenska växter – en vädjan om deltagande i ett ny startat projekt. – Svensk Bot. Tidskr. 66: 291–293.
- Nilsson, Ö. & Gustafsson, L.-Å. 1976. Projekt Linné rapporterar 1–13. – Svensk Bot. Tidskr. 70: 165–175.
- Nilsson, Ö., Gustafsson, L.-Å. & Karlsson, T. 1982. Projekt Linné rapporterar 133–143. – Svensk Bot. Tidskr. 76: 273–284.
- Nilsson, Ö. & Gustafsson, L.-Å. 1985. Projekt Linné: slutrapport. – Svensk Bot. Tidskr. 79: 319–328.
- Thor, G. & Ingelög, T. 1985. Projekt Linné i ny skepnad. – Svensk Bot. Tidskr. 79: 357–361.
- Weimarck, H. 1963. Skånes flora. – Corona, Malmö.

ABSTRACT

Nilsson, Ö. 2005. Från Projekt Linné till Rödlistan 2005. [From Project Linnaeus to the Swedish Red List 2005.] – Svensk Bot. Tidskr. 99: 154–158. Uppsala. ISSN 0039-646X.

Saving threatened vascular plants in Sweden from extinction was the aim of Project Linnaeus from its start in 1972. The status of 143 taxa was presented in reports in Svensk Botanisk Tidskrift 1976–1985. The activities of the project were then taken up by the Flora committee of vascular plants at the Swedish Agricultural University. The committee is part of the Swedish Threatened Species Unit that is publishing red lists according to the IUCN criteria.

Örjan Nilsson är docent i botanik och var fram till sin pensionering chef för Botaniska trädgården och Linnéminnena i Uppsala. Örjan har publicerat böcker om allt från trädgårdskötsel till florum om

fjäll- och kustväxter. Ett särskilt intresse har han ägnat åt den svenska florans förvandling och dess konsekvenser.

Adress: Bellmansgatan 166, 754 26 Uppsala